

MONEDE BIZANTINE DIN COLECȚIA MUZEULUI DE ISTORIE ȘI ARTĂ AL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

Gheorghe Mănuș Adameșteanu

În perioada anilor '50 Constantin Doncea care a ocupat mai multe posturi politice și administrative importante, și-a construit-o bogată și variată colecție de obiecte de artă, monede, timbre rare, etc. În fondurile MIAMB se află, începând cu anul 1973, o parte a colecției numismatice: ea cuprinde peste 100 de piese din secolele II–VI, 30 de exemplare¹ bizantine din secolele X–XII, care vor fi prezentate în lucrarea de față, 87 de monede din secolele XIII–XIV² și câteva mii de monede românești din secolul XX.

Din păcate în nici unul din cazuri nu avem nici un fel de informații asupra locului de descoperire al monedelor, fapt ce scade valoarea științifică a acestor piese; în mod cert ele provin de pe teritoriul țării noastre iar din analiza compoziției loturilor de monede romane și bizantine se poate avansa presupunerea că o parte dintre ele au fost descoperite în Dobrogea³.

În continuare ne vom opri asupra monedelor bizantine care se eșalonează astfel: 24 de *folles anonimi* și semnați emiși în secolele X–XI (976–1092) și șase *stamena* din secolele XI–XII (1092–1180), aparținând împăraților din familia Comnenilor: Alexios I, Ioan II și Manuel I.

Majoritatea monedelor din secolele X–XI o formează *folles anonimi*: clasa A 2–3 – patru piese atribuite împăraților Vasile II și Constantin VIII, clasa B – două piese (de la împăratul Roman III), clasa C – două piese (de la împăratul Mihail IV), clasa D – șase piese (de la împăratul Constantin IX), clasa E – o piesă (de la împăratul Constantin X), clasa G – o piesă (de la Roman IV) și clasa K – două piese (emise de împăratul Alexios I în perioada anterioară reformei monetare din anul 1092). Monedele semnate sunt mai rare și se repartizează astfel: Constantin X – trei piese ce aparțin ambelor emisiuni semnate puse în circulație de acest împărat, Roman IV – o piesă, Mihail VII – o piesă și Nichifor III – o piesă.

Dintre acestea se remarcă un *folles anonim* clasa E⁴ (nr. 15 din catalog) și o piesă semnată de la Nichifor III (nr. 22 din catalog) care constituie apariții mai rare în cadrul circulației monetare din secolul al XI-lea.

¹ Mulțumesc și pe această cale colegului Ionel Zănescu care mi-a pus la dispoziție, cu multă amabilitate, piesele din colecția Doncea. Pentru alte monede bizantine păstrate în colecțiile M.I.A.M.B. vezi Gheorghe Mănuș Adameșteanu, *Monede bizantine din colecția Muzeului de Istorie și Artă al municipiului București*, *Revista muzeelor*, XXIX, 1992, p. 51–54.

² Monede romane din secolele II–VI vor fi publicate de Adrian Popescu, de la cabinetul Numismatic al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București; piesele din secolele XIII–XIV vor fi prezentate de Ernest Oberlander Târnovcanu de la Muzeul Național de Istorie al României.

³ Din informațiile oferite de către domnul profesor Ion Barnea rezultă că o serie de monede au fost achiziționate de către Doncea în urma unor deplasări făcute la Isaccea prin anii '60.

⁴ Pentru o prezentare a raportului dintre monedele anonime și semnate puse în circulație în timpul domniei împăratului Constantin X, vezi Gheorghe Mănuș Adameșteanu, *Aspecte privind circulația monetară la Mangalia în secolele X–XI* (969–1081), *Pontica XXVIII–XXIX* 1996, 287–299.

Compența loturilor de monede, cu numeroase descoperiri din a doua jumătate a secolului al XI-lea – sugesive fiind emisiunile de la Mihail VII, Nichifor III și Alexios I – ne sugerează ca o mare parte dintre acestea au fost descoperite în Dobrogea⁵. Semnificative sunt cele două piese de la Alexios I, care apar mai ales pe teritoriul dobrogean⁶.

Spre același areal geografic ne trimit și folles anomi și semnați, obținuți prin procedul turnării⁷: clasa D (nr. 12 din catalog) sau folles semnați de la Roman IV (nr. 20 din catalog) și Mihail VII (nr. 21 din catalog); cu excepția unei piese aflată într-o colecție din străinătate și a câtorva descoperiri izolate găsite în Bulgaria, monede turnate s-au găsit numai în Dobrogea (se cunosc peste 700 de exemplare în momentul de față). Lucrul este firesc dacă avem în vedere că atelierul care a pus în circulație aceste piese își desfășura activitatea la Isaccea, cel mai important centru al provinciei Paristrion, după capitala Silistra. Atelierul și-a început activitatea în timpul împăratului Constantin IX (1042–1055), moment reflectat și de folles anonimi clasa D din colecția prezentată aici și-a continuat cu fluctuații să emită monede până în timpul împăratului Nichifor III (1078–1081)⁸ – vezi piesele turnate de la Roman IV (1067–1071) și Mihail VII (1071–1078).

Monede de la împărații din dinastia Comnenilor reprezentate numai din emisiuni de stamena ne sugerează ca loc de descoperire tot provincia dintre Dunăre și mare: deși foarte puține – numai 6 piese – ele se încadrează perfect în configurația circulației monetare de la sfârșitul secolului al XI-lea și din prima jumătate a secolului al XII-lea. Dintre acestea trebuie totuși să subliniem prezența exemplarului de la împăratul Ioan II (1118–1143), care se constituie ca o apariție mai rară printre descoperirile izolate⁹, majoritatea monedelor cunoscute provenind din numeroasele tezaur descoperite pe teritoriul Dobrogei¹⁰.

Monedele bizantine din secolele X–XII aflate în colecția Constantin Doncea, deși nu au locul de descoperire cunoscut, ne oferă unele informații despre circulația monedei bizantine și ne permit să apreciem că, în marea lor majoritate, au ca loc proveniența Dobrogea.

⁵ B. Mitrea, în volumul P. Diaconu, D. Vâlceanu, *Păciul lui Soare I*, București, 1972, p. 181–211; Ernest Oberlander Târnoveanu, *Unele aspecte ale circulației monetare din zona gurilor Dunării în secolul al XII-lea, Cercetări numismatice*, Muzeul Național de Istorie, III, 1980, p. 53–54; G. Custurea, N.S. Antonescu, *Unele considerații asupra circulației monetare în Dobrogea în perioada 969–1092, Pontica XVI*, 1981, p. 221–238; Gheorghe Manucu Adameșteanu, *Circulația monetară la Nufăru în secolele X–XIV, Peuce*, X, 1991, p. 497–512.

⁶ Gheorghe Mănuș Adameșteanu, *Aspecte ale politicii împăratului Alexios I Comnenul la Dunărea de Jos în lumina ultimelor descoperiri stratigrafice și numismatice*, Revista Istorică, VI, 1995, 3–4, p. 345–366.

⁷ I. Iordanov, *Ranni formi na monetno proizvodstvo (XI–XII) – na Balgarskite zemi, Numismatika*, 2, 1980, p. 4–15; Ernest Oberlander Târnoveanu, *Un atelier monétaire byzantin inconu de la deuieme moitie du XI-e siecle dans le theme de Paristrion*, RESEE, XXI, 3, 1983, p. 261–270.

⁸ Gheorghe Mănuș Adameșteanu, *Un atelier monetar dobrogean din secolul al XI-lea, SCN*, XII, 1998, p. 119–150; *idem*, *Din nou despre monedele bizantine turnate din secolul al XI-lea descoperite în Dobrogea*, Peuce, XII, 1996, p. 321–377.

⁹ Ernest Oberlander Târnoveanu, *Unele aspecte... Cercetări numismatice*, III, 1980, p. 51–72; Gheorghe Mănuș Adameșteanu, *Circulația...*, Peuce, X, 1991, p. 512–514, *idem*, *Cronica descoperirilor monetare din județul Tulcea (V)*, Pontica, XXXVI, 1993, p. 264.

¹⁰ Ernest Oberlander Târnoveanu, *Numismatic and historical remarks on the byzantine coin hoards from 12-th century on the Lower Danube*, RESEE, XXX, 1992, 1–2, p. 41–90; Gheorghe Manucu Adameșteanu, *Un tezaur de monede bizantine din secolul al XII-lea descoperit la Isaccea*, BSNR, 1993–1994 – sub tipar.

CATALOG

Lucrări folosite pentru identificarea monedelor

1. DOW = Ph. Grierson, *Catalogue of Byzantin Coins in the Dumbarton Oaks and in the Wittemore Collection*, vol. III, Leo III to Nicephorus III, 717–1081, partea a 2-a Basil I to Nicephorus III, 867–1081, Dumbarton Oaks, 1973.
2. Morrisson, BNP II = Morrisson C., *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliotheque Nationale*, vol. II, De Philippicus a Alexis III (711–1204), Paris, 1970.
3. Metcalf, Coinage = D. M. Metcalf, *Coinage in South-Eastern Europe 829–1396*, ed. II, London, 1979.
4. Ivanisevici = Vujadin Ivanisevici. Interpretation and dating of the folles of Basil II and Constantine VIII. The Class A2, in *Recueil des travaux de l'Institut d'Etudes byzantines, XXVII–XXVIII*, Beograd, 1989, p. 19–42.
5. Hendy, Coinage = M. F. Hendy, *Coinage and Money in Byzantine Empire 1081–1261*, Dumbarton Oaks Studies, 1969.

Vasile II Constantin VIII (976–1028)*Clasa A**Varianta 2–29?*

Morrisson, BNP II, p. 597–598, var. 2–29, anii 976–1028.

1. AE I 15, 0,7 g, 30 mm. Tăiată – uzată.

Varianta 12 sau 21?

Morrisson, BNP II, p. 597–598, var 12 sau 21?, anii 976–1028.

2. AE I 6,63 g, 28 mm. Tăiată – bună.

Varianta 39

Morrisson, BNP II, p. 598, Clasa A2, anii 976–1028.

DOW, III, 2, p. 665–666, Clasa A2, anii 976 (?) – 1030/5.

Metcalf, Coinage, p. 59, Clasa A3, anii 1019/20–1028.

Ivanisevici, p. 36–39, Clasa A2, emisiunea a III-a, anii 1010/15–1020/25.

3. AE I 15,98 × 25 mm. Tăiată – uzată.

Varianta?

4. AE 15,95 g, 30 × 28 mm. Tăiată – foarte uzată.

Roman III (1028–1034).*Clasa B (1028–1034)*

Morrisson, BNP II, p. 586, 599. anii 1028–1034.

DOW, III, 2, p. 676, anii c. 1030/5–1042 (?).

5. AE 6,81 g, 28 mm. Tăiată – uzată.
6. AE I 6,03 g, 27 mm. Tăiată – uzată.

Mihail IV (1034–1041)

Morrisson, BNP II, p. 586, 600, anii 1034–1041.

DOW, III, 2, p. 681, anii 1042 (?) – c. 1050.

7. AE I 6,29 g, 27 × 25 mm. Tăiată – uzată.
8. AE I 4,65 g, 25,5 mm. Tăiată – fragmentară.

Constantin IX (1042–1055)*Clasa D (1042–1055)*

Morrisson, BNP II, p. 586, 601, anii 1042–1055.

DOW, III, 2, p. 685–687, anii c. 1050 – c. 1060.

9. AE I 8, 95 g, 28 mm. Tăiată – bună.

10. AE I 5,42 g, 26 × 24 mm. Surfrapată peste clasa C – av. Tăiată – uzată.
 11. AE I 4,15 g, 26 × 22 mm. Tăiată – uzată.
 12. AE I 3,65 g, 25 mm. Tăiată – bună.
 13. AE I 2,78 g, fragmentară.
 14. AE I 2,41 g, fragmentară.

Constantin X (1059–1067)

Clasa E (1059–1067)

Morrisson, BNP II, p. 586, 601, anii 1059–1067.

DOW, III, 2, p. 688, anii c. 1060.

15. AE I 5,72 g, 26 × 24 mm. Tăiată – uzată.

Tipul 1 (1059–1067)

Morrisson, BNP II, p. 645, tipul 1, anii 1059–1067.

DOW, III, 2, p. 699, 744, Clasa 1, anii 1059–1067.

16. AE I 8,01 g, 30 × 27 mm. Surfrapată peste Clasa D: rv pe rv. Tăiată – bună.

Tipul 2 (1059–1067)

Morrisson, BNP II, p. 647, tip. 2.

DOW, III, 2, p. 777–778, Clasa 2.

17. AE I 7,77 g, 29 × 27 mm. Tăiată – bună.

18. AE I 2,29 g, Fragmentară.

Roman IV (1067–1071)

Morrisson, BNP II, p. 652, anii 1067–1071.

DOW, III, 2, p. 697, 797, anii 1067–1071.

19. AE I 5,19 g, 27 mm. Turnată – uzată.

Clasa G (1067–1071)

Morrisson, BNP II, p. 602–603, anii 1067–1071.

DOW, III, 2, p. 692–694, anii c. 1065 – c. 1070.

20. AE I 4,55 g, 29 × 25 mm. Tăiată – bună.

Mihail VII (1071–1078)

Morrisson, BNP II, p. 658, anii 1071–1078.

DOW, III, 2, p. 818–820, anii 1071–1078, varianta?

21. AE I 3,58 g, 25 mm. Turnată – uzată.

Nichifor III (1078–1081)

Morrisson, BNP II, p. 661, anii 1071–1078.

DOW, III, 2, p. 831–832, anii 1071–1078.

22. AE I 2,44 g, 22 × 20 mm. Tăiată – f. uzată.

Alexis I (1081–1118)

Emisiuni anterioare reformei (1081–1092)

Clasa K (1081–1092)

Morrisson, BNP, II, p. 586, anii 1081–1118

DOW, III, 2, p. 702, anii c. 1085 – c. 1092

23. AE I 4,60 g, 26 × 16 mm. Tăiată – bună.

24. AE I 2,09 g, 25 mm. Tăiată – fragmentară.

Emisiuni posterioare reformei (1092–1118)

Aspron trachy de billon

Constantinopol

Emisiunea IV

Hendy, p. 86, pl. 7/5–6, emisiunea IV

Morrisson, BNP, II, p. 678, tip 4

25. Bill I 3,62 g, 30 × 27 mm. Bună.
 26. Bill I 2,57 g, 26 mm. Bună.
 27. Bill I 2,13 g. Fragmentară.
 28. Bill I 0,90 g. Fragmentară.

Ioan II (1118–1143)

Apron trachy de billon.

Constantinopol

Emisiunea a II.

Varianta B.

Hendy, p. 105, pl. 10/11 și 11/1–2. Amisiunea II, var. B.

Morrisson, BNP, II, p. 695, tip 2

29. Bill I 1,23, 31 mm – fragmentară.

Manuel I (1143–1180)

Aspron trachy de billon

Constantinopol

Emisiunea I

Varianta B

Hendy, p. 116, pl. 14/12–13, emisiunea 1, var. B

Morrisson, BNP, II, p. 678, tip 1, var. B

30. Bill I 3,51 g, 29 × 27 mm. Bună.

***Byzantine coins from the Collection
of the History and Art Museum in of Bucharest***

The article present coins dating from the IX–Xth centuries, coming from the Constantin Doncea collection, coins that entered the Museum's patrimony in the '50.